

CSEERNICKÓ ISTVÁN
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
csistvan@kmf.uz.ua

AZ ÁLLAMNYELV OKTATÁSÁNAK JAVÍTÁSÁRA TETT KÍSÉRLETEK KÁRPÁTALJÁN

Within 20 years of Ukraine's independence (from 1991) the state had not created the necessary conditions of learning the state language in schools of national minorities. Adequately trained teachers, curricula, textbooks, vocabularies, teaching aids are missing. Therefore pupils studying in the medium of a minority language do not learn the state language adequately in school. Strategic reforms needed in order to change the current situation.

1. Az államnyelv oktatásának főbb problémái

A második világháború után a Szovjetunióhoz csatolt Kárpátalján a magyar tannyelvű iskolákban kötelezően oktatták az orosz nyelvet, egyáltalán nem tanították viszont az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság névadó nemzetiségének nyelvét, az ukránt. Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajnában kötelezővé vált az ukrán nyelv oktatása, s ma már nem tanulnak oroszra a magyar tannyelvű intézményt látogatók. Ám az ukrán állam függetlenségének két évtizede alatt sem teremtette meg a feltételeket ahhoz, hogy eredményesen el lehessen sajátítani az államnyelvet a magyar tannyelvű iskolákban.

Az ukrán nyelv eredményes oktatását számos tényező akadályozza. A fő problémák az alábbiak.

a) Megfelelően képzett tanárok hiánya.

Az 1997/1998. tanévben Kárpátalja kisebbségi iskoláiban ukrán nyelvet oktató pedagógusoknak kétharmada (Beregszászi, *et al.*, 2001: 57), a 2008/2009. tanévben 40%-a nem rendelkezett ukránnyelv-tanári képesítéssel (Motilcsak, 2009: 42). Ukrajnában a 2003/2004. tanévig nem képeztek olyan tanárokat, akiket arra készítettek volna fel, hogy ne anyanyelvként, hanem második nyelvként oktassák az ukrán nyelvet nem ukrán anyanyelvű tanulóknak. Azokban az iskolákban, ahol a tannyelv a kisebbség nyelve, vagy olyan ukrán szakos tanárok tanítják az államnyelvet, akiket arra képeztek, hogy ukrán anyanyelvűeknek tanítsák az ukránt, vagy pedig más szakos, rövid átképzésen részt vett pedagógusok; sok kis faluban pedig olyan szakképzetlen értelmiségiek, akiknek nincs pedagógiai végzettsége, de jól beszélnek az államnyelvet. Ezeknek a tanároknak egy része nem ismeri annak a nemzetiségnek a nyelvét és kultúráját, amely számára az ukránt tanítja. A hágai ajánlások és nyelvi, emberi jogi szakértők (pl. Skutnabb-Kangas, 1997) szerint az államnyelvet kétnyelvű tanároknak kell oktatniuk. A 2003/2004. tanévben az Ungvári Nemzeti Egyetemen, a következő tanévben pedig a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán kezdték el az ilyen pedagógusok képzését. Ez utóbbi képzéshez az ukrán állam semmilyen anyagi támogatást nem nyújt.

A képzett pedagógusokból különösen az alsó tagozatban van nagy hiány. A még a Szovjetunió fennállása idején a Munkácsi Tanítóképző magyar tagozatán végzett tanítókat – mivel a magyar tannyelvű iskolák tanrendjében nem szerepelt az ukrán nyelv – nem készítették fel arra, hogy az ukránt oktassák tanítványaiknak, és sokan közülük nem is beszélnek (jól) ukránul, ezért gyakran nem vállalják az ukrán nyelv órák megtartását. Ezeket az órákat ukrán szakos pedagógusok látják el, akikről az imént már megjegyeztük: nem arra készítették fel őket, hogy anyanyelvi beszélőknek tanítsák ezt a tárgyat, ráadásul nem az alsó tagozatban. Ezek az ukrán filológiai szakirányban végzett tanárok azt sem tudják, hogy az ukrán anyanyelvű gyermekeket hogyan kell olvasni és írni tanítani (hiszen felső tagozatos és középiskolai tanár diplomájuk van, ezt a feladatot pedig az ukrán tannyelvű iskolákban is az elemi iskolai tanítók végzik), ám arról végképp nincs fogalmuk, hogyan sajátíttassák el az ukrán olvasás és írás alapjait a magyar ajkú 7–8 éves kisiskolásokkal.

b) A megfelelő tankönyvek, tanári kézikönyvek, módszertani segédletek, iskolai szótárak hiánya.

Az ukrán nyelvnek mint kötelező iskolai tantárgynak a bevezetését követően hosszú évekig nem jelentek meg az ehhez szükséges tantervek, tankönyvek. Amikor aztán megjelentek, a nemzetiségi iskolákban oktató pedagógusok számos kritikával illeték őket (Koljadzsin, 2003, Póhán, 1999). Elsősorban azért, mert olyan tanárok és tudományos munkatársak állították össze őket, akik nem ismerik a kisebbségek helyzetét, nyelvét és kultúráját. Nyilvánvaló, hogy teljesen más tankönyvekből és más módszertan szerint kell oktatni az ukrán nyelvet az orosz anyanyelvű gyerekeknek, akik a célnyelvhez közeli nyelvet használnak anyanyelvként, illetve például a román vagy magyar gyerekeknek, akiknek nem szláv az anyanyelvük. A tankönyvekkel szemben megfogalmazott további kritika, hogy azok túlzottan grammatika-központúak, a nyelvtan elméleti oktatására összpontosítanak, nem a kommunikációra. A tanterv nem épít az anyanyelvi és idegen nyelvi órákon már megszerzett ismeretekre: számos olyan grammatikai kategória befűzést várja el a gyerekektől, melyekkel az anyanyelvi órákon már megismerkedtek, ahelyett, hogy a beszélt nyelvi készségek fejlesztésén volna a hangsúly. Máig nem készültek el a tankönyveket kiegészítő módszertani segédanyagok: nincsenek tanári kézikönyvek, iskolai szótárak, audiovizuális segédletek. Az ukrán költségvetés nem is támogatja az oktatási segédanyagok kiadását, csupán a tantervek, tankönyvek megjelentetésének költségeit fedezi, ám az iskolákban csak olyan segédanyag használható, mely rendelkezik a szaktárca ajánlásával.

c) A megfelelő szemlélet és az erre alapozott módszer hiánya.

A fenti hiányosságok többsége abból ered, hogy az ukrán oktatási vezetők nem tudatosították, hogy az *ukrán nyelv* mint tantárgy azonos néven szerepel ugyan az ukrán és a nem ukrán tannyelvű iskolák órarendjében, de mást jelent az

egyik és mást a másik iskolában. Az első esetben a tanulók már meglévő anyanyelvi tudással jönnek az iskolába, így az ukrán nyelvi (esetükben anyanyelvi) nevelés pedagógiai célja az írni és olvasni tudás megtanítása mellett a gyerekek anyanyelvi ismereteinek fejlesztése, a standard normáinak a tudatosítása, az idegen nyelvek oktatásának megalapozása, az anyanyelvről szóló ismeretek közvetítése. A második esetben a fő cél a nyelvelsajátítás. Ha a célok különbözőségéből indulunk ki, világos, hogy nem alkalmazhatunk azonos módszereket az ukrán és a nem ukrán tannyelvű iskolákban a tantárgy oktatása során.

A célok és módszerek eltérésének szükségességét követeli meg az is, hogy különböző óraszámokban, illetve más-más tantervek és tankönyvek alapján oktatják az *ukrán nyelv* tantárgyat az ukrán, illetve magyar tannyelvű iskolákban (1. táblázat).

1. táblázat: A nyelvi-irodalmi tárgyak oktatására fordított kötelező heti óraszámok az ukrán és a magyar tannyelvű iskolákban (2011–2012. tanév)

Iskolatípus Tantárgy/osztály	Elemi				Általános					Közép		Összesen
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	
Ukrán tannyelvű iskola												
Ukrán nyelv*	8	7	7	7	3,5	3	3	2	2	1	1	44,5
Ukrán irodalom	–	–	–	–	2	2	2	2	2	2	2	14
Világirodalom	–	–	–	–	2	2	2	2	2	1	1	12
Idegen nyelv	–	2	2	2	3,5	3	3	2	2	3	3	25,5
Magyar tannyelvű iskola												
Ukrán nyelv*	3	3	4	4	3	3	2	2	2	2	2	30
Magyar nyelv*	6	6	5	5	3	2	2	2,5	2,5	1	1	36
Ukrán irodalom	–	–	–	–	2	2	2	2	2	2	2	14
Magyar és világirodalom	–	–	–	–	2	2	2	2	2	2	2	14
Idegen nyelv	–	2	2	2	3	3	2	2	2	3	3	24

* Az 1–4. osztályokban a nyelv és olvasás órák együttes száma.

A táblázatból látható, hogy az ukrán tannyelvű iskolát látogatók a 11 évfolyam alatt összesen 44,5 órában tanulják ezt a tantárgyat, a magyar tannyelvű iskolákban azonban erre mindössze 30 órát kapnak. Az anyanyelv és az idegen nyelv elsajátítására is jóval kevesebb óra jut a magyar tannyelvű iskolákban, mint a többség nyelvén oktatókban.

d) A konkrétan megfogalmazott célok hiánya.

Az ukrán nyelv tantárgy oktatása vonatkozásában nincsenek megfogalmazva azok a konkrét célok, melyeket a nyelvet tanulóknak el kell érniük. Az idegen nyelvek kapcsán az állami követelményekben pontosan le van írva, hogy az

elemi iskola (4. osztály) végére a tanulóknak az A1, az általános iskola (9. osztály) befejezésekor az A2+, az érettségiig (11. osztály) pedig a B1+ nyelvtudásszintet kell elérniük az egységes európai kritériumok szerint.ⁱ Az oktatás normatív dokumentumai azonban sehol sem határozzák meg azokat a követelményszinteket, melyeket az ukrán nyelvvel az iskolában ismerkedni kezdő nem ukrán anyanyelvűeknek el kell érniük az iskolai nyelvtanulási folyamat során.ⁱⁱ Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a kijevi oktatási tárca anyanyelvi tudást vár el az érettségizett kisebbségiektől (ami nyelvészeti, pszichológiai és pedagógiai nonszensz). S hogy ez a szemlélet nem csupán a múlt öröksége, jelzi, hogy 2011 elején Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma honlapján közzétette a „Nyelvi oktatás koncepciója Ukrajnában” c. dokumentum tervezetét „össznépi megvitatásra”.ⁱⁱⁱ A dokumentum az ukraini nyelvtanítás rendszerét és követelményeit az európaihoz kívánja közelíteni. Ezért például az idegen nyelvekből elérendő tudásszintet és követelményeket a közös európai értékelési táblázathoz igazították. Ennek megfelelően az elemi iskola végére a tanulóknak a közös európai értékelési rendszer szerint az A1 szintet kell elérniük idegen nyelvből, az általános iskola végére a B1 szintet, és az érettségiig a B1+ tudásszintet. A koncepció továbbra sem tartalmaz konkrét követelményeket arra vonatkozóan, milyen nyelvtudásszintet kell elérniük ukrán nyelvből azoknak a tanulóknak, akik államnyelvként ismerkednek az ukrán nyelvvel.

e) Az ukrán oktatáspolitikát homogenizálja a nyelvtanulókat.

Az oktatási tárca univerzális tanterveket, tankönyveket hagy jóvá, miközben tudjuk: más-más nyelvi, nyelvkörnyezeti helyzetben kezd el az ukrán nyelv elsajátítását például a szórványban vagy tömbben, városban vagy faluban élő első osztályos. Miközben az idegen nyelvek oktatásában ma már természetes, hogy néhány fős kezdő, haladó stb. csoportokra osztják a nyelvtanulókat, és ennek megfelelő program szerint haladnak, illetve ehhez szükséges differenciált oktatási anyagokkal látják el őket, az államnyelv oktatásában csak az oktatási minisztérium 2008. május 26-i 461. sz. rendelete^{iv} engedélyezi, hogy a nemzetiségi nyelveken oktató iskolákban az ukrán nyelv órákon csoportokra bontsák a nagy létszámú osztályokat. Arról azonban nem szól a rendelet, hogy a csoportokba milyen elvek alapján kerüljenek a gyerekek, továbbá arról sem, hogy az eltérő nyelvtudásszinttel iskolába érkező tanulók számára különböző tanterveket és tankönyveket biztosítsa az állam.

Az ukrán nyelv oktatása kapcsán elsősorban az iskolai nyelvtanulásra figyelünk. Ám az államnyelv elsajátítását már az óvodai nevelés is megalapozhatja. Az óvodai ukránoktatást elemezve kiderül, hogy nincs olyan állami tanterv, tanmenet, melyet a magyar nevelési nyelvű óvodák számára dolgoztak ki ukrán nyelvből. Az óvónőket nem készítik fel arra, hogyan kell az óvodás korú magyar gyermekek számára ukrán nyelvi foglalkozásokat tartani. Megnehezíti az államnyelv iskolai oktatásának előkészítését az is, hogy a kárpátaljai magyar óvodák túlnyomó többségében vegyes csoportok működnek:

2,5 évestől 6 éves korig található gyerekek az óvodai csoportokban, az ezekben járó gyermekek létszáma pedig 15 és 30 fő közötti. S bár szinte mindegyik óvodában heti 2 foglalkozást tartanak ukrán nyelvből, a nagy csoportlétszámok miatt nehéz intenzív nyelvi foglalkozásokat szervezni, illetve a vegyes korosztályú gyermekek számára gyakorlatilag lehetetlen olyan foglalkozásterv összeállítása, amely figyelembe veszi az óvodások korcsoportbeli és nyelvi sajátosságait. Ilyen körülmények között az óvoda nem szolgálhatja eredményesen és hatékonyan az iskolai nyelvtanulás megalapozását. Mivel a 2010/2011. tanévtől egy törvénymódosítás következtében Ukrajnában kötelezővé vált az 5 éves gyermekek számára az egy éves óvodai előkészítő programban való részvétel, az óvodai ukránoktatás kérdése még nagyobb súlyú kérdéssé válik.

A fent összefoglalt hiányosságok mellett az sem könnyíti meg az ukrán nyelv elsajátítását, hogy a népszámlálási adatok szerint a kárpátaljai magyarok 46%-a olyan helységeben él, ahol arányuk meghaladja a 80%-ot, 62%-uk pedig olyan településen, ahol a magyarok abszolút többséget alkotnak (Molnár–Molnár, 2010: 19). A közösség nyelvválasztási preferenciái is egyértelműen magyar dominánsak a magyar többségű településeken. A szociolingvisztikai vizsgálatok arra világítanak rá, hogy a privát szféra, az olvasmányok, a tájékozódás (televízió, rádió, sajtó) nyelve elsősorban (sőt sok esetben kizárólagosan) a magyar (lásd Cserniczkó, 1998a, Cserniczkó szerk., 2010).

2. Megoldási kísérletek

Az ukrán nyelv oktatásának elégtelen helyzetére, illetve az ukrain nyelvpolitika ukránosító lépésire alapvetően kétféle reakció érkezett a kárpátaljai magyarság részéről. Az egyik – az ukrán állam feladatait átvállalva – a magyar tannyelvű iskola keretében igyekszik megteremteni azokat a feltételeket, melyek lehetővé teszik az államnyelv sikeres elsajátítását. A másik tipikus reakció egyfajta túlélési stratégiaként értelmezhető: az ukrán tannyelvű iskola választása (lásd Cserniczkó, 2011). Az alábbiakban azt foglaljuk össze, milyen lépések történtek az államnyelv oktatásának javítása terén Kárpátalján.

Amióta az ukrán kötelezően oktatott nyelv lett a kárpátaljai magyar iskolákban, és amióta az ukrán nyelv ismerete kiemelten szükséges a társadalmi integrációhoz, mobilitáshoz, a kárpátaljai magyarok jelentős része körében megnőtt az érdeklődés az államnyelv iránt. A fokozódó figyelem piacot teremtett az ukrán nyelv számára, melyet az állami nyelvpolitika és nyelvtervezés nem elégített ki, ami feszültségekhez vezetett.

Kárpátaljai magyar nyelvészek már az 1990-es évek közepén, végén felhívták arra a figyelmet, hogy az államnyelv oktatása terén gondok vannak a helyi magyar tannyelvű iskolákban, hiányoznak az eredményes és hatékony oktatómunkához szükséges feltételek, s ezt a kérdést azóta is folyamatosan napirenden tartják (lásd pl. Beregszászi–Cserniczkó, 2004, Cserniczkó, 1998a, 1998b, 2001, 2009, 2010, Cserniczkó–Melnik, 2010 stb.). Ám a kezdeti

időszakban a helyi magyar érdekvédelmi és szakmai szervezetek még kevés figyelmet szenteltek a kérdésnek, állami feladatnak tekintették a probléma kezelését. Az ukrán nyelv oktatásához való viszonyulást jelzi, hogy a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ) ekkor már számos tantárgyból szervezett tantárgyi vetélkedőket a magyar tannyelvű iskolák tanulói számára, de az ukrán nyelv és irodalom csak 2008-ban került be a KMPSZ tanulmányi versenyeinek sorába.

Az ukrán nyelv oktatásának hiányosságaival kapcsolatos problémák akkor kerültek a figyelem középpontjába, amikor a 2004-es narancsos forradalom révén hatalomra jutott, magukat nemzeti orientációjúként definiáló politikai elit került hatalomra.

Az állami nyelvpolitika megvalósításában, a lakosság nyelvi preferenciáinak befolyásolásában a narancsos erők meghatározó szerepet szántak az oktatásnak (Cserniczkó, 2008). Az oktatás és a közélet narancsosok általi erőteljes ukránosítása azt vonta maga után, hogy a kárpátaljai magyar szakmai és érdekvédelmi szervezetek, a nyelvészek és oktatási szakemberek egyre nagyobb figyelmet fordítanak az államnyelv oktatásának körülményeire.

2009. január 28-án Beregszász város önkormányzata kezdeményezésére a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola épületében megtartotta alakuló ülését az a munkacsoport, melynek célja olyan programok, tantervek, tankönyvek, módszertani segédletek, tanári kézikönyvek, szemléltetők kidolgozása volt, melyek révén javítható az ukrán nyelv (mint államnyelv) oktatásának hatékonysága a magyar nevelési és oktatási nyelvű kárpátaljai intézményekben. A team alkotói munkája 2011 augusztusában ért véget.

A munkacsoport két fő irányban fejtette ki tevékenységét. Az első az államnyelv oktatásának elméleti alapjait, szakmai hátterét elemezte. Ezen elemzés révén derült fény a nyelvoktatás fentiekben tárgyalt problémáinak többségére. A második irány módszertani segédanyagok kidolgozását célozta. A munkacsoport természetesen nem vállalkozhatott a kérdés kapcsán felmerült – és az ukrán állam által 20 éven át megoldatlanul hagyott – összes probléma rendezésére, ám tagjai több olyan oktatási segédanyagot dolgoztak ki, melyek segíthetik az ukrán nyelv oktatását.

Az óvodai ukránnyelv-oktatásban jelenthet segítséget a nyelvészek által kidolgozott óvodai tanterv. Szintén az óvodások és a kisiskolások nyelvtanulását segíti a *Johi nyuszi ukránul tanít* című, CD-melléklettel ellátott mesekönyv, melyet – nem a munkacsoport keretében – egy gyakorló nyelvpedagógus anyuka készített.

A munkacsoport egyrészt a pedagógusok, másrészt a gyermekek számára dolgozott ki oktatási segédanyagokat, melyek hozzájárulhatnak az oktatás hatékonyságának emeléséhez.

Az alsó tagozaton (1–4. osztály) oktató pedagógusok munkáját szolgálja több segédkönyv: feladatgyűjtemények, szöveggyűjtemények, írásminták készültek. A 2–4. osztályos gyermekek számára munkafüzetek, illetve begyakorló és

ellenőrző dolgozatfüzetek jelentek meg. Ehhez hasonló módon egy-egy munkafüzet, valamint begyakorló és ellenőrző dolgozatfüzet készült az 5–9. osztályos tanulók részére is. Kiadásra került egy tanári kézikönyv a 9. osztályban oktató pedagógusok számára.

A felsőoktatásba igyekvők számára 2008-tól kötelezően bevezetett emelt szintű érettségi és egyben felvételi vizsga kapcsán egyértelművé vált, hogy az ukrán irodalom oktatása terén is jelentős gondokkal kell szembenéznünk, hiszen a magyar tannyelvű iskolák végzősei az ukrán irodalmi feladatokkal sem boldogultak a tesztvizsga során. A magyar tannyelvű iskolák könyvtáraiból nagyrészt hiányoznak a tantervben szereplő szépirodalmi művek, illetve – nem kis részben a hiányos nyelvismeret következtében – a gyerekek a meglévő műveket sem tudják eredetiben olvasni. Ebből kiindulva a munkacsoport olyan szépirodalmi szöveggyűjtemény összeállítását is céljává tűzte ki, mely tartalmazza az ukrán irodalom tantervben szereplő legfontosabb műveket, magyar fordításban. Elkészült egy szöveggyűjtemény, mely az 5–9., illetve egy másik, amely a 10–11. osztályban oktatott irodalmi alkotások jelentős részét gyűjti össze egy helyen, magyar fordításban. Az irodalmi szövegekhez olyan feladatok kapcsolódnak, melyek nemcsak az irodalmi élmény befogadását és feldolgozását, a tananyag elsajátítását segítik elő, hanem a nyelvsajátítást is támogatják.

Nem a munkacsoport programján belül, hanem a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológiai Tanszéke és Hodinka Antal Intézete munkatársainak szerkesztésében, nagyrészt magyarországi támogatásokból jelent meg egy-egy magyar-ukrán^v és ukrán-magyar^{vi} iskolai kieszótár, valamint két kisebb társalgási zsebkönyv (Margitics, *et al.*, 2006, Pecsora–Margitics 2010). Az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszéke és Hungarológiai Intézete is kiadott egy-egy hasonló szótárt.^{vii} Ez utóbbiak megjelenítésének költségeihez az ukrán állam is jelentős mértékben hozzájárult. Szintén az ungvári műhelyben készült a magyar–ukrán és ukrán–magyar szókapcsolatok szótára.^{viii}

Az új magyar–ukrán és ukrán–magyar szótárak kiadása azért is volt égetően fontos feladat, mert a rendszerváltás előtt csupán az 1960-as években jelent meg egy-egy ilyen szótár.^{ix} A Nyíregyházi Főiskolán hat kötetben megjelentetett ukrán–magyar szótári adatbázis^x és a két kötetes magyar–ukrán szótár^{xi} pedig nehezen hozzáférhető Kárpátalján.

Összességében a Beregszászon alakult munkacsoport 25 kiadványt jelentett meg. Ám az ehhez szükséges szűkös forrásokat csekély beregszászi önkormányzati támogatásból, illetve a Szülőföld Alap (tehát nem az ukrán, hanem a magyar állam) pályázataiból sikerült előteremteni. Nagy kár, hogy ezek a kiadványok csupán Beregszász város magyar tannyelvű iskoláshoz juthatnak el. Nem járul(hat) azonban hozzá a munkacsoport ahhoz, hogy csökkenjen a magyar tannyelvű iskolások hátrányos helyzete a kötelező ukrán nyelv és irodalom felvételi vizsgákon, vagy ahhoz, hogy alapvetően, koncepciójában és

személetében megváltozzék az államnyelv oktatásának helyzete, követelményrendszere az ukrainai kisebbségi iskolákban. Tegyük hozzá: erre nem is volt módja, hiszen ez a politikai érdekképviselő hatékonyságán és erején múlik. Orosz Ildikó oktatás-politikus, a KMPSZ és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elnöke, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) szakpolitikusa, aki 2006 és 2010 között a kárpátaljai megyei tanács oktatási állandó szakbizottságát vezette, 2011. április 21-én a Kárpátalja.ma hírportálon megjelent elemzésében így értékeli a munkacsoport tevékenységét:

Politikai pótcselekvésnek tűnik, ami az ukrán nyelvkönyv írása körül alakult ki Beregszászban, és hosszú időn keresztül uralta a közbeszédet. A polgármester kezdeményezésére, a KMKSZ frakció támogatásával is előbb a városi költségvetés terhére, majd a Szülőföld Alap támogatásával ukrán tankönyvek írását szorgalmazták a városban élő magyar gyerekek az ukrán állam által elvárt ukrán nyelvtudása érdekében. Ez a magyar iskolások esélyegyenlőségén nem segített, mert továbbra is az az elvárás maradt velük szemben, hogy az ukránt olyan szinten tudják, mint a született ukrán ajkú gyerek. Továbbra is eszerint mérik teljesítményüket. Törvény szerint csak azokat a könyveket lehet használni, amit a minisztérium jóváhagyott és tankönyvvé nyilvánított. A magyar politikum valós érdekérvényesítési feladata az lett, amit más kisebbségbe szorult magyar testvéreink érdekképviselője több országban elért, elfogadtatni, hogy a magyarok számára az államnyelv második nyelv, hiszen egy magyar gyerek sohasem fogja olyan szinten tudni az ukránt, mint az, aki ukránnak született. Ezután kellene elérni, hogy dolgozzanak ki szakembereink bevonásával ennek megfelelő tantervet, tankönyvet, tanítási módszert, követelményrendszert, és mindezt ukrán állami pénzen.^{xii}

Orosz Ildikó véleményével maximálisan egyetérthetünk, ám azt tegyük gyorsan hozzá: sem a KMKSZ, sem a KMPSZ, sem politikai ellenlábasuk, az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség nem mutat(ott) különösebb politikai és szakmai aktivitást annak elérése érdekében, amit egy szakmai alapon létrejött, civil szakértőkből álló munkacsoporton kér számon a szakpolitikus.

Amint azt fentebb említettük, nagy hiányosság mutatkozik az ukrán nyelvet oktató szakképzett pedagógusokban is. A Rákóczi Főiskolán az ukrán nyelv oktatásában alapvető fontossággal bíró pedagógusképzésben is történt előrelépés. 2003-tól folyik ukrán nyelv és irodalom szakos tanárképzés az intézményben. Az ukrán szakos hallgatók mellett mind az óvodapedagógia, mind pedig a tanítói szakon kötelező „az ukrán nyelv oktatása a magyar nevelési nyelvű/tannyelvű óvodákban/iskolákban” című tantárgy. Emellett fél tucat olyan módszertani kiadvány, jegyzet látott napvilágot, melyek a pedagógusképzést segítik.

A kárpátaljai magyar államnyelvi ismeretek hiányosságairól szólva azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy számos generáció maradt ki a szervezett ukránnyelv-oktatásból: azok, akik magyar tannyelvű iskolában 1991 előtt érettségiztek, egészen biztosan nem tanultak ukrán nyelvet iskolai éveik alatt. Ám az ukrán nyelv ismerete nem csak az iskoláskorúak számára fontos. Esélyt és lehetőséget kell adnunk az ukrán nyelvet elsajátítani akaró felnőtteknek is, hozzáférhető árú intenzív nyelvtanfolyamok, nyelvi képzések és továbbképzések szervezésével. Ehhez természetesen oktatási segédanyagokra, tanárookra, infrastruktúrára van szükség. Az ukrán állam azonban ezzel is adósa polgárainak.

Az iskolapadból már kikerült generációk számára több kiadványt dolgoztak ki és jelentettek meg az utóbbi években. Például a magyarországi tapasztalatok alapján nyelviskolai segédkönyvként a budapesti ELTE ukrán szakos oktatói által kidolgozott kötet^{xiii} használhatónak mutatkozik, ám kiadására eddig nem sikerült forrásokat találni. A Kárpátaljai Református Egyházkerület két, az ukrán nyelv elsajátítását segítő nyelvkönyv kárpátaljai újrakiadását segítette (Káprály, 2008, Szofilkánics, 2009). Mindkét kiadvány a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai tanszékén készült, és a felnőtt nyelvtanulók számára ajánlott.^{xiv} Az ukrán nyelvtanfolyamok megszervezésében és lebonyolításában az ilyen jellegű képzések terén jelentős tapasztalatokkal rendelkező II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felnőttképzési Központja vállal szerepet. A főiskolán ugyanis évek óta folynak az angol és magyar mellett ukrán nyelvtanfolyamok is, illetve az intézmény 2008 óta vállalja, hogy segítséget nyújt az ukrán nyelv és irodalom emelt szintű érettségire való felkészítésben is, tanfolyamokat, képzéseket szervez és indít az érdeklődők számára.

A saját maga által kidolgozott koncepció mentén haladó, a nyelvoktatás rendszerét az óvodai neveléstől a felnőttképzésig átfogó, a Rákóczi Főiskola szellemi tőkéjére alapozó beregszászi munkacsoporttal párhuzamosan más szervezetek, intézmények is indítottak különféle programokat, melyek célja az ukrán nyelv oktatása színvonalának emelése a kárpátaljai magyar iskolákban. A már említettek mellett ilyen például a Munkácsi Római Katolikus Püspökség Caritas Központja által létrehozott munkaközösség, mely egy első osztályos ukrán nyelvtankönyv kéziratát, illetve az ehhez kapcsolódó tanítói kézikönyvet, valamint egy hanganyagokat tartalmazó CD-t készített el és adott ki, magyarországi támogatások révén. A kiadványt a kijevei oktatási minisztérium hivatalos tankönyvvé minősítette.

Több egyedi kezdeményezésből kiadott szótárról is beszámolhatunk^{xv}, sőt: néhány speciális szakszótár is megjelent;^{xvi} társalgási zsebkönyvet^{xvii} és nyelvkönyvet^{xviii} is kézbe vehetnek már az ukrán nyelv iránt érdeklődők.

Ezek a próbálkozások rendkívül dicséretesek. Ám azt látnunk kell, hogy:
a) az említett a programok legnagyobbbrészt (néhány kivételtől eltekintve) nem a kijevei vagy kárpátaljai oktatási kormányzat kezdeményezésére, hanem helyi

társadalmi iniciatívából valósultak meg, legtöbbször ukrán állami támogatás nélkül, magyarországi pályázati források bevonásával;

b) az államnyelv oktatásához kapcsolódó számos elméleti, gyakorlati, oktatás-módszertani, pedagógiai, nyelvészeti és politikai problémát egyéni akciók indításával enyhíteni ugyan lehet, szakmailag megalapozott módon megoldani azonban semmiképp.

Valódi előrelépés csak és kizárólag Magyarország politikai támogatásával, valamint a helyi szakmai erők összehangolt szakmai munkájával érhető el. Például azzal, ha a probléma megoldását szívügyüknek tartó, ám elszigetelt kezdeményezéseket egységes mederbe terelve, egy több évre szóló, stabil finanszírozású program indul a megfelelő szakmai munka elvégzése érdekében, amihez megteremtik a munka szakmai és szellemi hátterét. Valamint azzal, ha a központi ukrán oktatási kormányzat teret enged a helyi sajátosságokhoz, igényekhez és lehetőségekhez igazodó, nem unifikált és homogenizáló, speciálisan a kárpátaljai magyarság különböző rétegeinek igényeihez igazodó ukránnyelv-oktatási koncepció kidolgozásához, az elképzelésekhez szükséges tárgyi, anyagi és szellemi feltételek megteremtéséhez, továbbá a stratégia gyakorlati megvalósításához. Mindaddig ugyanis, ameddig az ukrán nyelv oktatása olyan szemléletben és követelmények mentén folyik, amelyeket jelenleg elvár a kijevi oktatási minisztérium, valóban érdemi eredményeket nehéz elérni.

3. Összefoglalás

Az alábbiakban – abból kiindulva, hogy az ukrán nyelv hatékony és eredményes oktatásának problémáját az anyanyelven, tehát magyarul oktató iskola keretében kell megoldani, azaz nem a többségi nyelven vagy két tannyelven folyó oktatás a megoldás – röviden összefoglaljuk azokat a feladatokat, melyek – részben Magyarország politikai és erkölcsi támogatása, részben pedig a kárpátaljai magyar közösség szakmai és érdekvédelmi szervezeteinek tevékenysége révén – véleményünk szerint alapvető fontosságúak ahhoz, hogy a kárpátaljai magyar tannyelvű oktatási intézményekben hatékonyabbá váljék az ukrán nyelv oktatása.

1. Az ukrán érettségi és felvételi tesztvizsgán ne támasszanak azonos követelményeket az ukrán és nem ukrán tannyelvű iskolában érettségizőkkel szemben.

2. A többségi és kisebbségi iskolákban más az ukrán nyelv mint tantárgy oktatásának célja, feladata, eltérő a kiindulási alap, mások az óraszámok. Ebből következően más módszereket kell alkalmazni a tárgy oktatása során. Az államnyelv eredményes elsajátítása érdekében – ukrán állami finanszírozásban – dolgozzanak ki a magyar tannyelvű iskolák számára speciális tanterveket, készüljenek ez alapján tankönyvek, munkafüzetek, módszertani segédletek, szemléltetők és szótárak. Ezek kidolgozásában magyarországi és kárpátaljai szakemberek is részt vállalhatnak szakértőként, tanácsadóként. Erre egyébként a

a korábbiaknál jóval nagyobb esély kínálkozik. Egyrészt 2010. február 5-én jelent meg az oktatási miniszter 75/5. számú rendelete^{xix}, mely előírja, hogy az elemi iskolák számára új nemzeti alaptantervet (державний стандарт) kell kidolgozni, s ebben külön munkacsoport foglalkozik az ukrán mint államnyelv oktatásának kérdéskörével a nemzetiségi nyelven oktató iskolákban.^{xx} Másrészt Ukrajna egy 2010-ben elfogadott törvénymódosítást követően visszatért a 11 évfolyamos iskolai képzésre, ami szintén maga után vonja a 2005-ben még a 12 éves képzés számára kidolgozott ukrán nyelv és ukrán irodalom tantervek felülvizsgálatát. Ez azt jelenti, hogy új tantervek léptek életbe az 1–4. osztályok számára^{xxi}, és ehhez igazodva új alsó tagozatos tankönyvek kidolgozására írt ki pályázatot^{xxii} Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma.

3. Kezdeményezni kell azon állami szabványok, kerettantervek, dokumentumok felülvizsgálatát és átdolgozását, melyek az államnyelv elsajátításának céljait, feladatait és követelményeit, illetve az oktatás tartalmát határozzák meg. Ezekben (az idegen nyelvek kapcsán megfogalmazottakhoz hasonlóan) pontosan meg kell határozni, milyen nyelvtudásszintet várunk el a magyar tannyelvű iskolák tanulóitól az oktatás egyes szintjein (elemi, általános és középiskola). Ezek a követelmények – mint már említettük – nem lehetnek azonosak az anyanyelvi beszélőkkel szemben támasztott követelményekkel.

4. Képezzenek magyarul is beszélő, sajátosan a magyar tannyelvű iskolák számára ukrán nyelv és irodalom tanárokat. A már folyó ilyen irányú képzés szakmai és tárgyi feltételeit, finanszírozását hosszú távon biztosítani kell, mégpedig az ukrán állami költségvetésből.

5. A munkacsoport által már kidolgozott módszertani segédanyagokat engedélyeztetni kell az illetékes oktatási hatóságoknál, el kell érni, hogy ezek hivatalosan is használhatókká váljanak az oktatási folyamatban. Mivel a módszertani segédanyagok, szemléltetők stb. kiadását eleve nem támogatja az ukrán állam, nyomtatásuk költségeit pályázati forrásból kell előteremteni. Az elkészült alternatív tankönyvek kiadásánál azonban más a helyzet. Az oktatási tárca a tankönyvek kiadását központi forrásból finanszírozta eddig. Amennyiben az alternatív tankönyvek kiadását is pályázati forrásokból oldjuk meg, eleve lemondunk arról, hogy az ukrán állam ellássa alapvető feladatát: az iskolák tankönyvekkel való ellátását. Éppen ezért (legalább) a tankönyvek engedélyeztetése egyben azzal is kell járjon, hogy az ukrán oktatási minisztérium vállalja ezek kiadási költségeit is.^{xxiii}

6. Meg kell teremteni annak lehetőségét, hogy az oktatási rendszerből már kikerült, ám ukránul nem beszélő felnőttek is elsajátíthassák az államnyelvet. Ehhez felnőttoktatási programokra, illetve erre a célra kidolgozott oktatási anyagokra van szükség. A tanfolyamokat költség-hozzájárulásos formában, pályázati támogatással célszerű indítani.

7. Meg kell szüntetni azt a gyakorlatot, hogy a magyarországi felsőoktatásba igyekvő vagy ott tanuló kárpátaljai diákokat a magyar nyelvvizsgarendszer szinte eltántorítja az ukrán nyelv tanulásától. Jelenleg ugyanis Magyarországon

gyakorlatilag lehetetlen ukrán nyelvből nyelvvizsgát tenni^{xxiv}, ami egyrészt megnehezíti az Ukrajna államnyelvét valamilyen szinten mégiscsak ismerő kárpátaljai magyar fiatalok diplomaszerzését (hiszen ehhez nyelvvizsgát kell tenniük), másrészt azzal, hogy az ukrán nyelv tanulása helyett más nyelvek felé terelik a fiatalokat, gyakorlatilag kilátástalanná teszik azok későbbi hazatérését és sikeres hazai integrációját.

Az államnyelv oktatásának nyelvpedagógiája nem csupán Kárpátalján kidolgozatlan: az egész térségben hiányzik.^{xxv} A magyar nyelvpedagógia az élen járhatna e téren.

Jegyzetek

- ⁱ Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. <http://www.britishcouncil.org/uk/ukraine-exams-common-european-framework.htm>
- ⁱⁱ A problémáról bővebben: Cserniczkó, 2009, 2010.
- ⁱⁱⁱ Концепція мовної освіти в Україні. http://www.mon.gov.ua/gr/obg/2010/proekt_271210.doc
- ^{iv} Наказ Міністерства освіти і науки України про затвердження галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки № 461 від 26.05.2008 р.
- ^v *Magyar–ukrán kisszótár* (2006). Ungvár–Beregszász: PoliPrint–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
- ^{vi} *Ukrán–magyar kisszótár* (2008). Ungvár–Beregszász: PoliPrint–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
- ^{vii} Lizanec P. szerk. (2001) *Magyar–ukrán szótár*. Ungvár: IVA.; Lizanec P. szerk. (2005), *Ukrán–magyar szótár*. Ungvár: IVA.
- ^{viii} Lizanec P. szerk. (2009) *Ukrán–magyar állandósult kifejezések szótára*. Ungvár: Kárpáti Kiadó, Lizanec P. szerk. (2009) *Magyar–ukrán állandósult kifejezések szótára*. Ungvár: Kárpáti Kiadó.
- ^{ix} Csucska, P. – O. Rot – J. Szák (1961) *Magyar–Ukrán Szótár*. Budapest–Ungvár: Akadémiai Kiadó – Kárpátontúli Területi Kiadó.; Katona L. (1963) *Ukrán–Magyar szótár*. Budapest–Uzsgorod: Akadémiai Kiadó – Kárpátontúli Területi Kiadó.
- ^x Udvari I. *Ukrán–magyar szótári adatbázis. I–VI. kötet*. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke. I. (A–Г, 2003), II. (Д–К, 2002), III. (Л–О, 2000), IV. (П, 2001), V. (Р–У, 2001) és VI. kötet (Ф–Я, 2000).
- ^{xi} Udvari I. *Magyar–ukrán szótár. I. (A–LY) és II. (M–Zs) kötet*. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2005 (I. kötet) és 2006 (II. kötet).
- ^{xii} Orosz I. Kilenc év mérlege. <http://www.karpatalja.ma/nezopont/1819-a-honap-temaja-kilenc-ev-merlegen->
- ^{xiii} Lebvics V. & Osyioiva I. „Доброго дня, Україно!” A 355 tördelt A5-ös oldalnyi, színesen illusztrált kötet a bevezető mellett 30 foglalkozás anyagából, ragozási táblázatokból és rövid szótárból áll.
- ^{xiv} Lizanec P. és Horváth K. szerkesztésében is megjelent egy Ukrán nyelv kezdőknek c. füzet 1992-ben.
- ^{xv} Pl. Palkó I. & Palkó Gy. *Magyar–Ukrán, Ukrán–Magyar kisszótár* (1997) Ungvár: Tárogató Könyvek.; Margitics K. (2001) *Ukrán–Magyar iskolai kisszótár*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.; Nyorba Sz. (2003) *Водограй. Українсько–угорський словник, угорсько–український словник. Фразеологічний словник*. Ужгород: МПП Гражда.
- ^{xvi} Holovács J. (1998) *Ukrán–magyar, magyar–ukrán matematikai szótár*. Nyíregyháza: Bessenyei György Tanárképző Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke.; Csubirka M. (2004) *Magyar–ukrán, ukrán–magyar iskolai biológiai szótár*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.; Kótyuk I. & L. Kologyij szerk. (2008) *Magyar–ukrán szakszótár*. Csernyivci: Bukrek.
- ^{xvii} Zseliczki B. & Zseliczki Cs. (1995) *Magyar–orosz–ukrán társalgási zsebkönyv*. Ungvár: Kárpáti Kiadó.
- ^{xviii} Panyko Sz. & Kuhta M. (2000) *Українська мова для угорців*. Ужгород: Паличка Карпатського Краю.
- ^{xix} http://www.mon.gov.ua/education/average/nakaz_mon_75_5_nova_red_derzh_standartu_pochatk_zag_osvity.doc
- ^{xx} A kormány már elfogadta a dokumentumot: <http://osvita.com/uk/news/20-04-2011/1303320072/>
- ^{xxi} A tantervek hatálya lépéséről szóló, 2011. szeptember 12-én 1050. sz. miniszteri rendeletet lásd itt: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/pro-ministerstvo/normativno-pravova-baza/normativno-pravova-baza-diyalnosti-ministerstva/nakazi?start=12>

^{xxii} Lásd a 2011. szeptember 14-én 1063. sz. miniszteri rendeletet: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/pro-ministerstvo/normativno-pravova-baza/normativno-pravova-baza-diyalnosti-ministerstva/nakazi?start=8>

^{xxiii} Egy konkrét példa arra, hogy ez a kérdés miért lényeges. Említettük, hogy a munkácsi római katolikus püspökség és Caritas szervezésében, elsősorban magyarországi támogatással elkészült egy az első osztályosok számára kidolgozott ukránnyelv-tankönyv, melyet a kijevi oktatási hatóságok 2011-ben hivatalos tankönyvvé nyilvánítottak. A kötet kiadásához azonban az ukrán állam anyagilag egyáltalán nem járult hozzá. 2011. szeptemberében új állami tantervet hagytak jóvá Kijevben, s 2012-től az ennek alapján kidolgozott új tankönyv kiadására írt ki pályázatot az oktatási tárca. A fentiek fényében a tankönyv sorsa háromféleképpen alakulhat. 1) Az új tanterv alapján írott új tankönyv kiszorítja a használatból a 2011-ben még a régi tanterv alapján készült kiadványt. 2) Arra hivatkozva, hogy 2011-ben már jóváhagyott az állam egy új ukránnyelv-tankönyvet a magyar tannyelvű iskolák számára, hiába készül el egy új, a 2011-ben kidolgozott tantervre alapozó tankönyv kézírata, a minisztérium ennek kiadási költségeit nem biztosítja. Ez esetben az ennek a könyvnek a kiadására szánt összeget be sem tervezi a tárca az egyébként is szűk költségvetésbe. Ha pedig onnan egy tétel kikerül, rendkívül nehéz oda visszaemelni. 3) A tárca új tankönyvet ad ki, ám a 2011-ben külföldi támogatók pénzéből kiadott kötet is használatban marad. Ez tűnik a legkedvezőbb lehetőségnek. Ez esetben sincs azonban arra semmilyen garancia, hogy a 2., 3., majd 4. osztályos új tankönyv megírására és kiadására kiírt pályázaton ismét az a szerzői gárda nyer majd, mely 2011-ben megkaphatta az engedélyt a szponzorok pénzéből kiadott első osztályos tankönyv hivatalos iskolai használatára. Arról nincs tudomásunk, hogy az elsős tankönyvet kidolgozó szerzők, szerkesztők szándékában áll-e a 2–4. osztályos tankönyv elkészítése is. Ha nem készítene további könyveket, akkor ez azt jelentené, hogy azokban az iskolákban, ahol az általuk kidolgozott elsős tankönyvet használják, a második osztálytól olyan tankönyvre kell majd áttérniük, mely nem illeszkedik az első osztályban használthoz. Ha viszont az iskolák eleve az állam által kiadott elsős kiadványt rendelik meg, ezt elkerülhetik, és egységes szemléletben kidolgozott tankönyvcsaládot használhatnak végig az alsó tagozaton. Azaz: a jórészt a magyar adófizetők pénzéből szerkesztett és kiadott tankönyv alig egy éves használat után szinte bizonyosan kikerül az iskolákból.

^{xxiv} 2012. január 25-én az Oktatási Hivatal Nyelvvizsgáztatási Akkreditációs Központja honlapján csupán egy katonai szaknyelvi vizsga szerepel ukránból: http://www.nyak.hu/doc/akk_nyelvek.asp#130. Általános alap-, közép- vagy felsőfokú ukrán nyelvvizsga nincs a kínálatban. Tény azonban, hogy a 2000-es évek közepéig ukránból is lehetett államilag elismert nyelvvizsgát tenni a Pannon Nyelvvizsgaközpontban. A magyarországi nyelvvizsgáztatás módosításai azonban egyre kevésbé kedveztek az ún. kis nyelveknek, így az ukrán nyelvvizsga lehetősége (is) megszűnt.

^{xxv} Erről lásd például: Péntek, 2002, Lanstyák–Szabó Mihály, 2002, Kiss, 2011 stb.

Irodalom

- Beregszászi A. & Cserniczkó I.** (2004) *...itt mennyi ér a szó? Írások a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról.* Ungvár: PoliPrint.
- Beregszászi A., Cserniczkó I. & Orosz I.** (2001) *Nyelv, oktatás, politika.* Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Cserniczkó I.** (1998a) *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján).* Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Cserniczkó I.** (1998b) Az ukrán nyelv Kárpátalján. *Regio* 1: 5–48.
- Cserniczkó I.** (2001) Az ukrán nyelv oktatásának problémái Kárpátalja magyar iskoláiban. *Nyelvünk és Kultúránk* 2: 15–23.
- Cserniczkó I.** (2008) Ukrajna összhangra törekszik. Az ukrainai oktatáspolitikai nyelvi vonatkozásai. *Kisebbségkutatás* 2: 302–315.
- Cserniczkó I.** (2009) Проблемні питання викладання української мови у школах з угорською мовою навчання. In: Герцог Ю. ред. *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи.* Ужгород: Поліграф центр Ліра. 105–116.

- Csernicskó I.** (2010) Az államnyelv oktatásának nyelv- és oktatáspolitikai háttere Kárpátalján. In: Kozmács I. & Vančóné Kremmer I. szerk. *Közös jövőnk a nyelv I. Nyelvtudomány és pedagógia, Tudomány az oktatásért – oktatás a tudományért*. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara. 57–69.
- Csernicskó I.** (2011) Egy kényszerű „túlélési stratégia”: a többségi nyelven való tanulás. *Együtt* 4: 81–94.
- Csernicskó I.** (szerk., 2010) *Nyelvek, emberek, helyzetek: a magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: PoliPrint.
- Csernicskó I. & Melnyik Sz.** (2010) A független Ukrajna nyelvpolitikai törekvései. In: Fedinec Cs. & Vehes M. főszerk. *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Budapest: Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. 606–627.
- Káprály M.** (2008) „Beszéljünk ukránul!” Beregszász.
- Kiss Zs. É.** (2011) Az államnyelv elsajátításának oktatáspolitikai akadályai a Felvidéken, a Vajdaságban és Erdélyben. *Kisebbségkutatás* 1: 73–109.
- Koljadzsin N.** (2003) Про специфіку організації навчання української мови в угорськомовних школах. *Acta Beregsasiensis* Vol. III: 76–81.
- Lanstyák I. & Szabó Mihály G.** (2002) Nyelvpolitika a kisebbségek oktatásában. In: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 76–83.
- Margitics K., Hires K. & Hires E.** (2006) *Українсько-угорсько-англійський розмовник*. Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
- Molnár J. & Molnár D. I.** (2010) A kárpátaljai magyarság népességföldrajzi viszonyai. In: Csernicskó I. szerk. *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Budapest–Beregszász: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság – Hodinka Antal Intézet. 15–32.
- Motilcsak, M.** (2009) Шляхи поліпшення вивчення української мови як державної у загальноосвітніх навчальних закладах області з навчанням мовами національних меншин. In: Герцог Ю. ред. *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи*. Ужгород, Поліграфцентр Ліра. 36–44.
- Pecsora É. & Margitics M.** (2010) *Tanulj nyelveket egyedül: magyar–angol–ukrán és ukrán–angol–magyar*. Budapest: Info13 Közhasznú Egyesület.
- Péntek J.** (2002) A bevehetetlen vár: a román nyelv. *Krónika* 2002. december: 7–8.
- Póhán K.** (1999) Державна мова в школах національних меншин. *Українська мова і література в школі* 4: 55–57.
- Skutnabb-Kangas, T.** (1997) *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Szofilkánics J.** (2009) *Tanuljunk ukránul!* Nyíregyháza: Örökségünk Könyvkiadó Kft.